

ORIENTĂRI ÎN TERMINOLOGIA DESCRIPTIV-LINGVISTICĂ

ANGELA BIDU-VR NCEANU

Universitatea din București

I. 1. *Terminologia* nu are, în momentul de față, un statut clar ca disciplină lingvistică. Lucrări actuale, dicționare (Rey 2011) sau studii (Briu 2011), îi dau o interpretare limitată sau ambiguă, de la „fabrică de nume” (Rey 2011) la „studiu”, „disciplină pretendent [subl. n.] autonom, cu caracter interdisciplinar” (Briu 2011). Relațiile cu *lingvistica* și, cu atât mai puțin, integrarea în această disciplină se conturează treptat. Studii recente (vezi Depecker (2005); Blampain, Thoiron, Van Campenhoudt (2006); Bidu-Vranceanu (2007; 2010); Briu (2011); Massoussi, Mejri (2011); Van Campenhoudt, Lino, Costa (2011)) contribuie la delimitarea unei terminologii descriptiv-lingvistice, arătând că aceasta este „o disciplină la mod”, „în expansiune” și „în devenire”, chiar dacă integrarea nu este explicită.

Rolul lingvisticii începe odată cu considerarea termenului ca semn lingvistic, continuat de descrierea lui paradigmatică sau sintagmatică. Se ajunge astfel la studierea termenului în uzaj, care are în vedere exprimarea sensului specializat condiționat nu numai de relațiile cu alți termeni din același domeniu (*terminologia lexicală* sau *semasiologică*), ci și în funcție de textele și contextele în care apare (*terminologia textuală* sau *discursivă*). Se constituie astfel *terminologia descriptiv-lingvistică*, distinct de *terminologia cognitivă* (caracterizat însă de o perspectivă exclusiv normativă, care impune termenii dintr-un domeniu). Analizele efective ale unor terminologii din domenii determinate, care privesc particularitățile de exprimare, caracteristicile și relațiile sensurilor specializate, sunt obiective ale unei *terminologii* numite *lexicale*. În același timp însă, pot fi adoptate modalități de analiză diversificate, în funcție de *rolul textelor* și al *contextelor* în comunicarea specializată, complexitatea acestei abordări ducând la determinarea unei orientări numite *terminologie textuală* sau *discursivă*.

Sunt ilustrative pentru *terminologia lexicală* majoritatea analizelor românești (Bidu-Vranceanu (2000; 2007; 2010); Toma (2006; 2010); Museanu (2011); Ciolăneanu (2011)), cu rezultate relevante pentru stabilirea specificului terminologic în fiecare caz. Unele dintre aceste lucrări conțin, în forme și grade diferite, implicații ale *terminologiei textuale (discursive)* (vezi, mai ales, Toma (2006; 2009)). Rezultatul astfel că delimitarea celor două orientări este relativă și, mai ales, operațională, această idee fiind susținută de mai multe modalități de analiză care arată necesitatea sau eficiența interdependenței în anumite situații. Un exemplu al interdependenței analizei lexicale cu cea textuală privește stabilirea *gradului de specializare a unui text* în funcție de *densitatea (condensarea) termenilor* pe care îl conține. Necesitatea combinării celor două tipuri de analiză terminologică apare cu evidență în ce privește *delimitarea mai riguroasă a unui (sub)subdomeniu*, cum este cel al **bursei**. În acest caz, existența unui număr mic de termeni strict specifici nu permite delimitarea cu claritate a

subdomeniului **financiar-bancar** (vezi, de exemplu, cursurile economice universitare românești, cât și alte publicații de specialitate).

Vom încerca să demonstrăm necesitatea și utilitatea interdependenței dintre analiza terminologică *lexicală* și cea *textuală*, mai mult decât în cazul altor **subdomenii economice**, prin descrierea particularităților din pagina rezervată **bursei** din *Ziarul Financiar* (ZF). Identificarea specificului terminologic al subsubdomeniului **bursei** prin analiza lingvistică, încadrată și insuficient delimitată de specialiști în **terminologia financiar-bancară**, poate *demonstra aportul lingvisticii în terminologie*, considerat de multe ori secundar sau auxiliar.

2. Delimitarea **terminologiei bursiere** nu apare cu claritate în dicționarele generale, nici în cele care au o distribuție atentă a marilor diastatice (vezi DEXI), care se limitează la indicații economice largi: (**ec.**) și (**fin.**). Specializarea bursieră apare însă în definiții, ceea ce nu facilitează alcătuirea unui inventar pornind de la dicționare. În schimb, analiza paginilor destinate **bursei** în cotidianul economic de largă circulație *Ziarul Financiar* (ZF) arată particularități terminologice evidente: un număr (limitat) de termeni strict specifici (vezi *infra* 3), un altul determinat de relațiile interconceptuale cu alți termeni economici (vezi *infra* 4), colocuțiile determinate contextualmente specifice, evidente numai prin analiza textelor. *Textele* arată însă *prezența unei reprezentări terminologice stricte și obligatorii prin semne nelingvistice - cifre, procente, grafice -*, o simbolistică cromatică (roșu / verde) *paralelă cu exprimarea lingvistică*, incapacitatea singurului să redea aspectele conceptuale specifice ale terminologiei **bursiere**. Această caracteristică este absentă pentru alte subdomenii economice din textele din presa de largă circulație mai largă, pentru care nu se apelează neapărat la alte sisteme de semne. Paralelismul obligatoriu între *exprimarea lingvistică* și cea *nelingvistică* determină *necesitatea și prioritatea analizei textuale în terminologia bursieră*.

Se mai impune observația că pagina rezervată **bursei** apare în presa economică cotidiană, variabila *timp* fiind foarte importantă în acest subsubdomeniu. În ciuda faptului că presa analizată are o circulație relativ largă, încercând să trateze și să difuzeze probleme economice de actualitate, pagina rezervată **bursei** prezintă un interes limitat, iar informațiile sunt accesibile unui public limitat, capabil să interpreteze calculele matematice, exprimate în cifre și procente, relații prezentate în grafice, necesare obligatoriu în indicarea mișcărilor din domeniu. Așa se explică titlul unui articol din ZF care încearcă să „traducă” în limbaj natural (cel puțin parțial) problema tratată: „scderea puternică a bursei [subl. n.] este un semnal că nici economiei nu-i merge bine... (așa cum rezultă din evoluția indicelui BET-C în raport cu dinamica PIB)”. Rezultatul interdependenței dintre **bursă** și mersul **economiei**, interdependența reflectată printr-o densitate terminologică mare a textului (în afara graficelor strict specializate), care determină obiectiv un grad mare de specializare (de asemenea, mai puțin firesc în presa de largă circulație).

Aceste observații preliminare determină ipoteza ce urmează să fie demonstrată: *specificul terminologiei bursiere și delimitarea subsubdomeniului apar numai la nivelul textelor în care se combină semnele lingvistice cu cele nelingvistice și din care se poate desprinde un inventar al unor termeni proprii.*

O altă premisă a studiului este raportarea și verificarea caracteristicilor terminologiei bursiere analizate de T. Massoussi și S. Mejri (2011). Relația strictă dintre extralingvistic și lingvistic în acest subsubdomeniu nu este susținută cu argumente specifice, dar interesează coordonatele conceptuale care îl organizează: cotațiile la bursă a întreprinderilor sau monedelor, mișcarea indicilor bursieri strict condiționată temporal, asocierea acestor date cu o stare psihologică (a piețelor financiare, a investitorilor (Massoussi, Mejri 2011: 248-251; 255). Nu se susține afirmarea privind relația din aceste texte cu lexicul comun (Massoussi, Mejri

2011: 252), ceea ce ar însemna un grad de specializare inferior. Este relevantă importanța actualizatorilor, a preferințelor și restricțiilor de selecție (Massoussi, Mejri 2011: 254-255).

Pornind de la aceste studii și de la încadrarea prea generală a **termenilor bursieri** în domeniul **financiar-bancar**, vom propune o delimitare mai strictă a subsubdomeniului pe baza textelor rezervate din ZF. Va rezulta necesitatea corelării *terminologiei textuale* cu *cea lexicală* (cu prioritatea celei dintâi în acest caz) și, implicit, *aportul lingvisticii în terminologie*.

3. Termenii bursieri specifici (puțin numeroși) sunt: BURSA (s. 2), COTA IE (s. 1, s. 2), COT (s. 6), COTAT (s. 2), COTA (s. 2), SPECULA (s. 4), SPECUL (s. 2) (nu și SPECULANT), BROKER. Cu excepția ultimului termen, se constată că termenii nu sunt monosemantici, ceea ce poate afecta univocitatea sensului specializat, mai ales că celelalte sensuri sunt, în general, economice.

– BURS (s. 2) are marca (**fin.**) și definiții specializate pentru sintagmele în care apare: BURSA DE VALORI „instituție specifică economiei de piață [subl. n.], unde se negociază public, pe baza cererii și ofertei, acțiunile, hârtiile de valoare, valută”. BURSA DE VALORI are specificat doar alt obiectiv: „tranzacții de mrfuri și valori mobiliare”. Expresia A JUCA LA BURS are o definiție bazată pe numeroși termeni economici („a cumpăra și a vinde efecte de bursă, cu scopul de a realiza un venit, ca urmare a urcării sau scderii prețului lor”), indicându-se și o parafrază scurtă, echivalentă cu definiția („a specula valori cotate la bursă”). Prezența altor termeni economici (subliniați de noi) arată relațiile interconceptuale distincte pentru acest subsubdomeniu. Termenul dezvoltă o polisemie limitată, strict condiționată de sensul specializat precis „locul unde se desfășoară această activitate”.

– COTA IE, sensul 1 are marca (**ec.**), deși definiția scurtă și precisă trimite la **finanțele** și la **bursă** : „prețul la care se încheie tranzacțiile la bursă”.

– COT 1 este un termen polisemantic, cu mai multe sensuri legate de o participare financiară, diferențiate însă prin alte mrfuri diastratice. Interesează aici sensul 6, cu marca (**fin.**) care însoțește sintagma COTA BURSEI, cu două interpretări privind valorile legate de nivelul cursului.

– COTAT are mai multe sensuri privind evaluarea în funcție de o anumită ordine, sensul 2, cu marca (**fin.**) având o aplicare concretă la TITLURI, ACIUNI, care au un **curs stabilit la bursă**, ceea ce îi dă statutul de termen specific acestui subsubdomeniu.

– Probleme similare pune și SPECUL (SPECULA IE) cu sensul 2, marcat (**fin.**), precis definit „tranzacție pe bursă, [...] care constă în cumpărarea și vânzarea valorilor, cu scopul de a obține câștiguri din diferența de curs”. Este un termen de bază pentru **bursă**, indicând obiectivele ei.

Sensul 1 al lui SPECUL are o specializare economică limitată, însoțită de o valoare peiorativă, dezambiguizarea fiind făcută de contextele extralingvistice în primul rând.

– Verbul corespunzător A SPECULA are o polisemie mult mai bogată, din care interesează aici sensul 4 cu marca (**ec.**). Definiția lui trimite indirect la **bursă** : „a face tranzacții de valori” (lucru care se face de obicei la Bursă).

– Alt termen strict specific **bursei** este BROKER, monosemantic și univoc. Definiția lui lexicografică este de aceea strict specializată : „agent de bursă (persoană) cu o specializare strictă”, „care intermediază încheierea contractelor comerciale între cumpărător și vânzător, schimbă cupoanele în acțiuni, cumpără și vinde acțiuni sau negociază scrisori de schimb”. Numeroși termeni specializați din definiție indică relațiile interconceptuale implicate de **bursă**.

4. Atât în textele **bursiere**, cât și în definițiile termenilor strict specializați (vezi *supra* 3) apar *alți termeni economici* generali, precum: CERERE, OFERT, ECONOMIE DE PIA, PIA COMERCIAL, PIA VALUTAR, PIA DE CAPITAL, A VINDE / A CUMPARA, ACIUNE și TITLU. Alți termeni economici au o frecvență mai mare în textele studiate și au tendința de specializare: LISTA / DELISTA, CUPON, RULAJ, SUBSCRIPIE, RISC, CORECIE, CURS ș.a.

Tendința de *terminologizare bursier* este evidentă în exprimarea sintagmatică (la OPERAIE, CURS 1) sau rezultă din definițiile unor termeni precum TITLU, TRANZACIE. Rezultă avantajul unei delimitări clare a subsubdomeniului.

– OPERAIE are mai multe sensuri atât la nivelul lexicului comun (LC), cât și al lexicului specializat (LS). Sensul 7, din DEXI, are marca (**fin.**, **ec.**) și s-a fixat sintagmatic în OPERAIE DE / PE BURS, definit „operaie de vânzare sau cumpărare la bursă a unor marfuri sau valori mobiliare”.

– La fel, CURS (s. 1) are mai multe sensuri economice, grupate în DEXI sub III, cu marca (**fin.**), cu definiția „preț sau cost, stabilit **la bursă**, la un moment dat, cu care se cumpără și se vând valutele și hârtiile de valoare (acțiuni, obligațiuni, titluri de rent etc.) în raport cu alte valute sau hârtii de valoare”. Sensul specializat în subsubdomeniul **bursier** este fixat în sintagme, unele desemnând concepte fundamentale, precum CURS BURSIER „prețul la care este cotat, la un moment dat, **la bursă** o hârtie de valoare, o valută etc.”. Se constată că definițiile lexicografice sunt tipice, dincolo de marca de domeniu și au o densitate terminologică remarcabilă, rezultat al relațiilor de interconceptualitate strict necesare. Se mai remarcă și faptul că apartenența la bursă este mereu subliniată, uneori chiar pleonastic (**bursă** / **bursier**).

Din definițiile prezentate rezultă care sunt termenii economici implicați în subsubdomeniul bursier: ACIUNE, TITLU, PIA, PORTOFOLIU, RULAJ, CORECIE, CUPON. Pentru unii dintre aceștia se indică explicit, în diverse feluri, interesul pentru **bursă**, de exemplu pentru TITLU, pentru care sensul 6, cu marca (**fin.**): „înscris constatator al unor valori negociabile la bursă”, sens fixat în sintagma TITLU DE VALOARE.

– TRANZACIE are sensul economic corelat explicit cu **operațiile bursiere**, fiind un termen de bază privind transmiterea anumitor drepturi sau efectuarea unor schimburi comerciale, obiect al bursei.

Pentru alți termeni, frecvența în textele bursiere, precum RULAJ, RISC, CORECIE, dicționarele nu indică interesul sau apartenența la **terminologia bursieră**.

Prezentarea definițiilor lexicografice arată că majoritatea termenilor din subsubdomeniul **bursier** sunt *cuvinte polisemantice*, unele cu circulație destul de largă în comunicarea obișnuită sau chiar în cea specializată economică așa se poate explica afirmația (Massoussi, Mejri 2011: 245-257) că mulți **termeni bursieri** apar în sau provin din lexicul comun. Această afirmație este contrazisă de analiza noastră care arată *termeni* și *sensuri strict specializate*, cu definiții tipice având o mare densitate terminologică și cu relații interconceptuale obligatorii cu alți termeni economici.

Analiza efectuată la nivelul dicționarelor arată o specializare insuficientă din punct de vedere cantitativ, în principiu, insuficientă pentru delimitarea unui subdomeniu, care arată, în același timp, limitele analizei la nivelul *terminologiei lexicale*.

II. 5. Textele din Ziarul Financiar rezervate subsubdomeniului **bursier** sunt relevante pentru a identifica particularitățile terminologice și contextuale și pentru a confrunța și verifica aplicarea criteriilor propuse de T. Massoussi și S. Mejri (2011). Acestea se referă la */mi carea bursei (sau a societăților pe acțiuni)/* (vezi *infra* 5.1) și la reflectarea stării economice în */aprecieri afective/* (vezi *infra* 5.2). Analiza **textelor românești de bursă** confirmă distincțiile

după aceste criterii, ar tând, în același timp, insuficiența analizei la nivelul inventarului, care nu reflectă variabilele distinctive atât de importante. În plus însă, rezultă încă două variabile definitorii /*timpul*/ și /*localizarea*/, subordonate primelor două. Toate aceste caracteristici se referă la situația unei anumite burse: **Bursa de la București, Bursa de la Paris, Bursele vest-europene**, la o anumită zi și chiar la un moment diferit al zilei, informațiile temporale putând fi cumulate. Dăm pentru ilustrare citatele: „piețele din SUA au deschis în urcare cu cel mult 1,5% la închiderea din ei de la București (sau la finalul ei)” sau „miercuri, indicele german DAX pierdea 0,7% la ora României 16, după ce marți a închis în scădere cu 0,45%”.

5. 1. /Mi carea/ are ca subiect numai /bursele/. Valorile opozitive sunt /creșterea/ și /scăderea/ sau /variațiile în plus/ sau /în minus/. Pe aceste coordonate, textele înregistrează numeroase variații sinonimice în exprimare.

Mi carea negativ /, mai bine reprezentat cantitativ, este desemnat mai ales prin verbe (sau infinitivele lor): **a coborî, a scădea** (cf. „bursa a coborât”; „**Bursele vest-europene coborau** cu până la 5%”; „**Bursa de la București a scăzut** cu 2,3%”). Sunt frecvente infinitivele lungi: „Bursa de la Paris a reintrat pe scădere”. Subiectele verbului sunt nu numai **bursele**, ci și **titlurile** și **acțiunile**: „titlurile au consemnat scăderi între 0,05% și 3,5%”.

În mult mai mică măsură, /mi carea negativ / este desemnat prin verbul a **pierde**: „indicele german DAX pierdea 0,7%” sau prin alte construcții „Bursa a intrat pe trend descendent”.

Mi carea pozitiv / este desemnat prin verbele **a crește/ creșterea; a urca/ în urcare** și, în mai mică măsură, prin **a avansa (avansuri), ascensiune (ascendent)**. Această mi careă este echivalată *aprecierea /pe plus/*. Subiectul acestei mi carei este o anumită bursă: **Bursa de la București, bursele externe**, ș.a. (cf. „Bursa de la București a crescut marți cu 0,6%”; „volumele pe bursă au un trend ascendent”. Paralel, referirea se poate face la anumite *titluri, acțiuni* sau *piețe*: „titlurile au o creștere accelerată”, „titlurile Azom au urcat”, „avansurile pe unele acțiuni”, „ascensiunea pieței de la București s-a accelerat de la 1,3% la 2,72%”.

5. 2. Aprecierile /afective/ sunt frecvente, dar analiza textelor românești de bursă arată câteva caracteristici care nu au fost semnalate de T. Massoussi și S. Mejri (2011).

Se constată prezența izolată a unor *termeni relativ generali*, cum ar fi „reații emotive”, „prudență”, „presiune”, „momente de stres”: „reații emotive care în jucătorii într-o presiune continuă”, „prudența a continuat să predomine în rândul investitorilor”.

Mai interesant este că nu s-a înregistrat nicio *apreciere pozitivă* /la nivelul /afectelor/. În schimb, *aprecierile negative* /sunt numeroase. Stările afective asociate *mi careii bursei* sunt atribuite unor subiecte limitate, fie animate - *investitorii* sau *jucătorii* -, fie, prin extindere, se referă la *bursă* sau *piețe*. Astfel, este bine reprezentată seria **team, groază, panică**: „temerile investitorilor”, „investitorii privesc cu groază”, „panica a cuprins investitorii”, „panică pe Bursă”. Unele contexte reiau exprimarea aceluiași afect (prin izotopie): „investitorii nu au curaj să intre la cumpărare pentru că se tem să nu rămână blocați în acțiune având motive de îngrijorare”.

6. Analiza concretă a textelor de bursă românești arată o organizare cu caracteristici proprii care permite delimitarea unui **subsubdomeniu economic**, delimitare posibilă numai prin *terminologia textuală*. Rezultatele nu contrazic inventarul stabilit prin *terminologia lexicală*, dar care nu erau suficiente pentru a constitui un subdomeniu. Prioritatea *terminologiei textuale*, în acest caz, se referă pentru rolul complex pe care îl are *lingvistica* în *terminologie*.

SIGLE

- ZF = *Ziarul financiar*
DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Coordonatorul lucrării: Eugenia Dima, Chișinău, Editura Arc Gunivas, 2007.

BIBLIOGRAFIE

- Blampain, Daniel, Philippe Thoiron, Marc Van Campenhoudt (eds.), 2006, *Mots, termes et contextes*, Paris, Agence universitaire de la Francophonie, Éditions des archives contemporaines.
- Bidu-Vrnceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mi-care*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrnceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologie și terminologii*, București, Editura Științifică din București.
- Briu, Jean-Jacques (ed.), 2011, *Terminologie (I): analyser des termes et de concepts*, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien, Peter Lang.
- Ciolanescu, Roxana, 2011, *Terminologia specializată și interdisciplinaritate în marketing*, București, Editura Universității din București.
- Depecker, Loïc, (coord.), 2005, „La terminologie: nature et enjeux”, *Langages*, 39, no. 157.
- Massoussi, Taoufi, Soumaya Mejri, 2011, „Traitement automatique des discours financiers. Application à la bourse”, în Marc Van Campenhoudt, Teresa Lino, Rute Costa (eds.), 2011, *Passeurs de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité*, Paris, Éditions des archives contemporaines, p. 245-257.
- Museanu, Elena, 2011, *Terminologia economică. Nivele de utilizare și caracteristici în româna actuală*, [s. l.], Editura Universitară.
- Rey, Alain, 2011, *Dictionnaire amoureux des dictionnaires*, Paris, Plon.
- Toma, Alice, 2006, *Lingvistică și matematică*, București, Editura Universității din București.
- Toma, Alice, 2010, „Traduceri și inovații. Forme și etape de evoluție a terminologiilor române. Terminologia matematică”, în Bidu-Vrnceanu (coord.), 2010, p.73-99.
- Van Campenhoudt, Marc, Teresa Lino, Rute Costa (eds.), 2011, *Passeurs de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie terminologie et traduction face au défi de la diversité*, Paris, Agence Universitaire de la Francophonie, Éditions des archives contemporaines.

ORIENTATIONS IN DESCRIPTIVE AND LINGUISTIC TERMINOLOGY

(Abstract)

The concrete review of the financial terminology in Romanian proves the necessity of the interdependent application of the principles of lexical analysis with the principles of textual terminology.